Олександр Булатович – людина-легенда

У збірці поданий матеріал про життя і діяльність відомого дослідника, географа-мандрівника, богослова Олександра Ксаверійовича Булатовича.

В ній наведені біографічні дані, відомості про роки навчання, описи його подорожі до Ефіопії. Також подані матеріали про діяльність Булатовича після прийнята постригу, його останні роки життя.

Матеріал підготували:

Дрозд Ю.І., Луциківський сільський голова

Денисенко О.М., директор Луциківської ЗОШ

Клепальська Н.В., завідуюча відділом організаційно-методичної та довідково-інформаційної роботи завідуюча методичним відділом

Макаренко Л.І., молодший науковий співробітник робочої групи по підготовці матеріалів до обласного тому «Зводу пам'яток історії та культури України»

Білопілля – Луциківка
2010

Село Луциківка Білопільського району на Сумщині звичайний населений пункт, яких сотні в Україні. Однак має воно свою особливу, навіть унікальну історичну мітку. Саме тут похований Олександр Ксаверійович Булатович - легендарний мандрівник-географ, про якого сотню років тому говорили і писали не тільки в Росії, а й у багатьох країнах Європи. Та що там Європи! В далекій Африці, зокрема Ефіопії, його буквально обожнювали, а місцевий негус (імператор) Менелік Другий особисто нагородив золотою шаблею і щитом. Навіть сьогодні, коли минуло стільки часу, там з повагою і теплотою згадують про вірного друга Булата.

Як же так сталося, що великий мандрівник, дослідник Африканського континенту, завершив свій земний шлях за тисячі кілометрів від місць, де встиг тричі побувати в експедиціях? Аби збагнути феномен О. Булатовича, варто означити контури його життя, яке було таким бурхливим, сповненим небезпечних пригод і карколомних поворотів, що інколи здається: ні, одна людина не могла стільки зробити і пережити. Виявляється, могла і змогла.

Хто ж він, Олександр Булатович? Відповідаючи на це запитання, сьогоднішні дослідники, як правило, дають такі визначення-характеристики: безстрашний воїн-гусар, невтомний мандрівник, вчений-географ, дипломат, чернець, бунтівник. За кожним із них стовідсоткова правда. В історії важко знайти подібний приклад, коли б за 49 років людина встигла зробити так багато в доволі різних площинах буття. Він був одним з кращих кавалеристів Росії; найближчим радником ефіопського імператора; лауреатом срібної медалі Російського географічного товариства; кумиром золотого великосвітського Петербурга; героєм боїв на сопках Маньчжурії; монахом-схимником, теоретиком ім'яслав'я; заколотником славнозвісного бунту на святій горі Афон; полковим священником у роки Першої світової війни.

Народився Олександр Ксаверійович Булатович 9 жовтня (за старим стилем - 26 вересня) 1870 року в місті Орел. Дитячі роки пройшли в селі Луциківка Лебединського повіту Харківської губернії, нині Білопільського району Сумської області. Батько – Ксаверій Вікентійович Булатович командував 143 Дорогобужським піхотним полком, походив з древнього роду «царів касимовських» Бек-Булатовичів. Мати – Євгенія Андріївна (в дівоцтві – Альбрандт) – нащадок французьких комерсантів Альбрандтів, що мали власний бізнес в Одесі. Після того, як батьки Євгенії загинули від рук чеченців, її удочеряє тітка Єлизавета Курис. Луциківка була маєтком Курисів . В шлюбі Євгенія Андріївна та Ксаверій Вікентійович мали трьох дітей : Олександра, Лілію та Марію. Під час поїздки до Швейцарії батько застудився, захворів і помер. Там же , в Швейцарії він і похований. А молода вдова з трьома дітьми повернулася до Луциківки, яку успадкувала від тітки.

Будинок Курисів в Луциківці.
Акварель М.Орбеліані. З архіву Р.Зельтцера (США).
В Україні публікується вперше.

Олександр ріс жвавим непосидющим хлоп'ям і вже в дитинстві обіцяв бути особою непересічною.

Задумливий, мрійливий хлопчина подовгу блукав околицями рідного села, потім повертався у маєток, аби віддатися ще одному улюбленому заняттю: читанню пригодницької літератури. Перед очима підлітка вимальовувалися далекі землі і краї, й манили до себе в далину з цієї невеличкої Луциківки. Хлопчик мріяв і про військову кар'єру, і про географічні відкриття, і про фантастичні пригоди. Мабуть, під щасливою зорею мріяв – все те збулося. І хто міг би тоді передбачити, що життя цього хлопчини буде багате на круті повороти й несподіванки, його життєпис нагадуватиме захоплюючий пригодницький роман.

Навесні 1884-го мати відвозить його до Петербурга складати екзамени в Імператорський Олександрівський ліцей – найвищий із привілейованих навчальних закладів Росії. Хлопець демонструє міцний характер. Провінціал із Луциківки приємно вразив членів приймальної комісії своїми глибокими знаннями, гострим розумом, чудовим фізичним вишколом. Його зарахували в ліцей в числі перших.

Бібілотека Олександрійського ліцею

Роки навчання в ліцеї промайнули непомітно. Спілкування з найвищою знаттю Петербурга, найкращі успіхи в навчанні, попереду – блискучий державний пост...Та цивільна служба не приваблює його і він подає рапорт про зарахування рядовим у лейб-гвардії його Імператорської величності гусарський полк. Це був один з найелітарніших полків російської армії.

Після року служби Булатович отримує перший офіцерський чин корнета та направляється на навчання інструкторів з фехтування, а вже через півроку

повертається в полк інструктором, а невдовзі завідувачем полковою командою. Окрім фехтування він демонструє чудові успіхи як кавалерист, неодноразово виграючи кінні змагання та отримуючи призи з рук імператора. Сестра Марія згадувала: «В Петербурзі було два великих вершники – Павло Маркович і Олександр Булатович». Під час відпусток до рідного маєтку О.Булатович здійснив два своєрідних кінних «марафони»: під час одного з них він верхи на власному скакуні добрався з Луциківки до Києва, під час іншого – до Царського Села. І все це – на одному коні, за рекордно короткий час, не загнавши при цьому тварину. Можливо, ці подорожі стали йому в нагоді в Африці.

Командири лейб-гвардії його Імператорської величності гусарського полку різних років

Гусарський мундир XIX ст.

У середині 90-х років XIX століття Італія розпочала війну проти Ефіопії, яка на Африканському континенті залишалася чи не єдиною вільною державою, до того ж значна частина населення Ефіопії – православні. Не дивно, що Росія уважно стежила за цими подіями, не приховуючи симпатій до ефіопського народу. Відтак у березні 1896 року було прийнято рішення направити туди місію російського Червоного Хреста. До складу місії 26 березня 1896 року на правах вільнонайманого, як приватна особа, був включений і О. Булатович.

Олександр наполегливо готується до подорожі: звертається до найвідомішого в Петербурзі знавця східних мов професора В.В. Болотова з просьбою в придбанні навчальних посібників з вивчення амхарської мови. І, як відмічав В.В. Болотов, через короткий час Булатович вже міг досить пристойно розмовляти цією мовою.

В Абіссінії він миттю стає знаменитим.

18 квітня місія прибула до Джибуті, звідки належало дістатися Харара. Але італійці всіляко перешкоджали місії. І поки формувався караван з вантажем, вперед треба було вислати довірену особу. Все вирішував час. Попереду було 350 верст по

кам'янистій Данакільській пустелі, всього два колодязі з прісною водою. Та навіть вогонь розвести було неможливо: в пустелі розбійничали сомалійці Зважитись на таку подорож міг хіба що божевільний. І все ж, вперше в житті осідлавши верблюда, з мінімумом продовольства і води, разом з трьома місцевими провідниками, корнет Булатович вирушає в дорогу. Цей надзвичайно складний шлях хвацький кавалерист з помічниками подолав за 90 годин, витративши на відпочинок лише 14. Місцеві жителі не могли повірити : чужоземець, який ніколи не сідав на верблюда, подолав маршрут на 18 годин швидше, ніж професійні кур'єри. Це був справжній іспит на витривалість, за великим рахунком – подвиг, який будь-якої миті міг коштувати сміливцям життя. Про цей рекорд писали газети світу. Докладно описує рекорд очевидець подій поручик Ф. Криндач в книзі «Русский кавалерист в Абиссинии». Згодом Булатович ще кілька разів долає цей маршрут, одного разу мало не загинувши.

Данакільська пустеля сьогодні

Імператор Менелік II, коли йому доповіли про молодого російського офіцера, сказав : «Ця людина літає, як птах». Опісля імператор побажав зустрітись з сміливцем.

Булатович напружено працює в місії, за невеликий час він вже робить нескладні хірургічні опрації . А паралельно з цим відправляє донесення в Генеральний штаб російської армії.

Під час перебування в Ефіопії Булатовичу дозволили відвідати західні області, що залишалися майже недослідженими. 26 жовтня 1896 року разом зі супутниками він покидає Адіс Абебу і вирушає до р. Баро. Експедиція триває три місяці. Після цього походу він знову вирушає в мандрівку. Цього разу маршрут пролягає в Лекемті, звідти в Хандек, район середньої течії р. Анчар, її лівих приток і долини р. Дідесси. Під час подорожі Булатович веде щоденник, займається картографічною зйомкою, вивчає життя тубільних племен. А ще бере участь в полюванні на слонів, яке згодом описав в своїй книзі. Повернувшись в Адіс Абебу, Булатович був прийнятий Менеліком. Імператор подарував йому бойовий одяг з левової шкіри та головну пов'язку з гриви лева. 21 квітня 1897 р. Булатович вирушає до Росії.

За результатами подорожі мандрівник написав і видрукував у Росії працю «Від Ентото до Баро». До речі, книга писалась саме в Луциківці. Фінансування видання здійснював Генштаб.

За допомогу місії Червоного Хреста Булатовичу присвоюють чин поручика та нагороджують орденом Анни 3-го ступеня.

1897 року Булатович знову вирушає до Ефіопії, цього разу з дипломатичною місією. Менелік зустрічає його вже як доброго друга.

Під час цієї подорожі О. Булатович разом з військами Менеліка здійснює похід на південь з метою розширення володінь Ефіопії. Похід був надзвичайно складний і небезпечний. Адже війська йшли в невідомі землі не тільки європейцям, а й абіссінцям. Булатовичу довелось фактично вести війська, адже в армії Менеліка ніхто уявлення не мав про орієнтування по зорях, визначення координат, не кажучи про географічні карти . Їх просто не існувало. Вони створювались Булатовичем в поході.

Він також вперше наніс на географічну карту лабіринти гір Каффа і Шоа, численні притоки річок Голубий Ніл, Собата і Омо. Виняткова спостережливість, вміння ладити з людьми, знання місцевої мови дали можливість зібрати цінний матеріал про побут і звичаї населення, державний устрій, зовнішню і внутрішню політичну ситуацію.

Олександр Ксаверійович, зокрема, проплив течією ріки Омо до її впадання в озеро Рудольф, першим з європейців пересік гірську область Кафу, раніше абсолютно невідому цивілізованому світові. Зібрав цінні відомості з етнографії, по суті, відкрив європейським народам цілі народності – галла, сідамо, інші. Більш як через сто років цим же маршрутом пройде російський мандрівник Леонід Круглов і зніме фільм «Русская Африка». Переглянувши його, можна оцінити всю складність і небезпечність походу, аще з подивом дізнатися, як мало змінилося життя тих племен з часів Булатовича.

Карта, складена О. Булатовичем. (Використовувалась Л.Кругловим в експедиції «Семеро смелых» 2003р.)

Головнокомандувач армії Менеліка – рас Вальде Георгіс.

Абіссінський воїн на коні.

В результаті південного походу площа володінь Ефіопії зросла більш як на третину, і дуже велика заслуга в цьому Олександра Булатовича.

В нагороду від Менеліка він отримує з рук Вальде Георгіса найвищу військову нагороду : золоті щит та шаблю.

Золоті щит та шабля.

Парадний мундир ефіопського генерала. Накидка з левової шкури.

Майже п'ять місяців тривав південний похід армії Менеліка. За цей час Булатович неодноразово ризикував життям, розділяв з воїнами всі тягарі та небезпеки походу і показав абіссінцям на що здатний російський офіцер. Загалом під час походу О.Булатович пройшов більш як 8 тис. верст.

Під час походу він підбирає пораненого хлопчика, якого називає Ваською, і якого привозить до Луциківки, про що довго згадували старожили.

Своєрідним підсумком походу стала книга «С войсками Менелика II». Прекрасно ілюстрована, вона свого часу була дуже популярна, надихнула російського поета Н.Гумільова на подорож до Африки.

Сторінки з оригінального видання книги О.Булатовича «С войсками Менелика II».

Перекладена англійською мовою вже в XX ст.. книга дістала такий відгук: «Незважаючи на скромний титул, це найбільш важливе видання з історії східної Африки , видане за минуле століття».

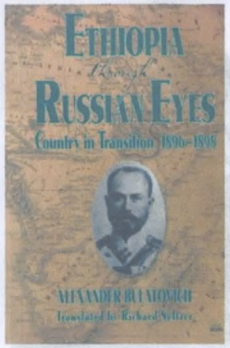

Переклад книг Булатовича англійською мовою «Ефіопія російськими очима». Автор перекладу – Р.Зельтцер (США)

Булатович здійснив ще дві подорожі до Ефіопії. Третю – з жовтня 1899р. по травень 1900. Четверту вже будучи монахом. На жаль, матеріалів про ці подорожі майже немає, особливо про четверту. Щоденники зникли у вирі революцій та громадянської війни.

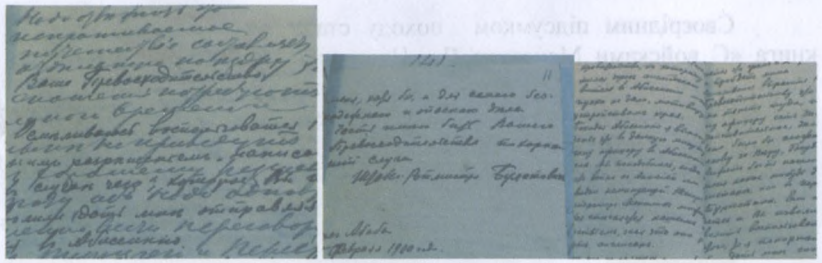

Рапорти О. Булатовича.

Свита Менеліка.

Сучасні племена територій, підкорених Булатовичем. (Фото з сайту Л.Круглова «Диалог со всем миром»)

6 червня 1900 року Олександр Булатович відкомандировується до Маньчжурії, де спалахнуло повстання іхетуанів або «боксерів» і світові держави ввели свої війська, аби його придушити. Невдовзі перед тим він мав особисту зустріч з імператором. Про маньчжурську місію Булатовича відомо мало, переважно з мемуарів графа Орлова, що командував маньчжурським загоном, та ще з послужного списку Булатовича. Штабс-ротмістр Булатович був прикомандирований до третього Верхньоудінського полку Забайкальського козачого війська. Там він командує «летучим загоном», створеним з козаків-добровольців. «Летучі загони» висилалися поперед основних частин, тобто це не що інше, як розвідзагін. Одна з версій , чому Булатович опинивсь на Далекому Сході виникає після вивчення історії бойових дій Забайкальського козачого війська : у сформованих з людей, що не мали бойового досвіду полків погано була організована розвідка.

Мундир Забайкальського козачого війська

Разом з своїми козаками Булатович захоплює та дві доби утримує до підходу військ місто Хайлар; здійснює ряд ризикованих операцій, рятує життя французькому місіонеру. Але тут же йому вперше зраджує удача. Досі в боях він не мав жодної подряпини, але під час однієї з сутичок на Булатовича стрибає з дерева китайський солдат, встигає поранити, хоч і сам гине від шаблі Булатовича. Марія Орбеліані згадує розповідь Олександра, що в пердесмертній агонії китаєць обняв його і всього залив кров'ю. За словами сестри, Олександр мав великий стресс, цей епізод довго мучив його у снах. Рятуючи життя місіонеру, Булатович заразився від нього тифом, довго і тяжко хворів. А далі Булатович зникає на п'ять місяців. Де був і чим займався, не відомо. Хворів? Мав якесь завдання? Ніде жодних даних. Сестра Марія розповідала, що він «переплив Японське море»,(куди?) але жодних документальних підтверджень про це немає. З'являється він в лютому 1901 року і бере участь в поході в Монголію. За Маньчжурську кампанію він отримує Анну 2-го ступеня з мечами та орден Св.Володимира 4-го ступеня з мечами і звання ротмістра. За врятування життя французького міссіонера Франція нагороджує його орденом Почесного Легіону.

Далі Булатович закінчує прискорений курс Павловського військового училища, призначається командиром 5-го ескадрону. Здавалося б , попереду блискуча кар'єра, але в лютому 1903 ротмістр Булатович звільняється в запас, а 1906 р. подає у відставку і зникає з Петербурга, щоб прийняти постриг по благословенню Іоанна Кронштадтського у Никифоро - Генадієвому скиту Важеозерського монастиря під Петербургом і стати відомим як отець Антоній.

Павловське військове училище

Важеозерський монастир

8 березня 1907 року він приймає схиму на святій горі Афон, а 8 травня 1910 р. посвячений в ієросхимонахи.

1911 року він здійснює четверту подорож в Ефіопію , намагається заснувати там російську духовну православну місію, але ця спроба не мала успіху, отож в січні 1912 року отець Антоній повертається на Афон. Про цю поїздку відомо дуже мало.

Повернувшись на Афон, о.Антоній знайомиться з книгою о.Ілларіона «На горах Кавказу», починає цікавитись ім'яслав'ям, а невдовзі стає одним з його апологетів.

Отець Ілларіон, автор книги «На горах Кавказу».

Афон. Свято – Андріївський скит

На Афоні , в Свято-Андріївському скиту Пантелеймонового монастиря отець Антоній пише цілий ряд праць по ім'яслав'ю, які публікуються в різних виданнях.

Учення, підтримане о.Антонієм, викликало чимало суперечок, конфліктів, які згодом переросли в сутичку між послідовниками і противниками вчення. Діло дійшло до рукопашної. На подавлення бунту з Петербурга на пароплаві Херсон була відправлена спеціальна команда. Бунт придушили, монахів відправили до Росії, позбавивши права мати приход. Отець Антоній відбув до столиці трохи раніше, користуючись старими зв'язками. Добивається деякого полегшення для ім'яславців, сам поселяється спочатку в сестри в Петербурзі, а потім в Луциківці.

Під час Першої світової війни отець Антоній йде на фронт полковим священником, де зачисляється до 16-го Туркменського передового загону Червоного Хреста.

Про перебування Булатовича на фронті відомо дуже мало. Відомо , що він неодноразово водив солдат в атаку. За заслуги отримав орден св.. Володимира 3-го ступеня з мечами та особливу нагороду для священників, аналог Георгіївського хреста – золотий наперсний хрест на Георгіївській стрічці. Трьохрічне перебування в окопах загострило давню хворобу очей , довелося подати у відставку. Напівсліпого отця Антонія один афонський інок привіз в Москву. Трохи підлікувавшись в одному з монастирів, Булатович знову поселяється в Луциківці.

За спогадами односельців, жив дуже скромно, співав на службі в церкві. Послухати його спів сходилось чимало людей.

Тим часом в країні відбулась революція, почалась громадянська війна.

Життя О. Булатовича обірвалося несподівано і трагічно. В ніч з 5 на 6 грудня 1919 року троє невідомих викликали його з хатини і вбили пострілом в потилицю. «Я знаю, чому ви прийшли. Робіть свою справу»,- зустрів отець Антоній непроханих гостей.

Обставини смерті до кінця не з'ясовані. Кажуть, хотіли пограбувати, але в скромній моншеській келії не було чого брати. Колекція східної зброї, нагороди - все знаходилось у матері в Сумах. Сестра не вірить в таку версію : «Він умів впливати на людей. Боялись його релігійного впливу».

Поховали отця Антонія на сільскому кладовищі з подобаючими священнику почестями. Як згадували луциківці, на похоронах було багато священників.

А далі ім'я Булатовича поступово забулося.

Громадянська війна, колективізація, Голодомор, знову війна, хрущовська боротьба з церквою… У вихорі цих подій не було місця Олександру Булатовичу. Та й зрозуміло : поміщицький син, офіцер-золотопогонник, та ще й священник. Куди не кинь – класовий ворог. В емігрантів він також не був популярний – вони вважали його єретиком. А Африка… Африка далеко…

Можливо, так би й поховалось ім'я Булатовича під пилом історії, якби не вчений-сходознавець Ісидор Канцельсон. Саме він добився перевидання книг Булатовича в 1971 році, написав передмову. Незважаючи на невеликий тираж, книга попала і в Луциківку, що дало поштовх до вивчення історії О.К. Булатовича місцевими краєзнавцями. Тоді ще живі були люди, які пам'ятали отця Антонія, його матір Євгенію Андріївну. Їх спогади встигли записати вчителі історики місцевої школи В.К. Шутько, І.П. Дрозд.

На початку 90-х на кладовищі встановили пам'ятник з написом «Русский путешественник. Исследователь Африки», хоча місце встановлення було вибране приблизно і не відповідало захороненню.

Лише 2003 року останки Булатовича були перепоховані біля каплички, встановленої на місці, де він молився. А 2009 року на могилі отця Антонія спільними зусиллями сільської громади, меценатів, районної влади було встановлено гранітний хрест, освячений владикою Сумським та Охтирським Євлогієм.

Вклонитись пам'яті Булатовича прибув і гість із далекої Ефіопії – студент одного з харківських вузів .

Сільська рада, місцеві краєзнавці, жителі села Луциківка, учні місцевої школи, всі ті, кому дорога історія рідного краю, роблять усе, аби не забувалося це унікальне ім'я. В школі обладнано кімнату-музей, де зібрано багато цікавих матеріалів. Серед них особисте фото Булатовича, подароване ним об'їждчику І. Гаташу, спогади луциківців про отця Антонія , а також ряд цікавих видань з різних куточків світу, присвячених О. Булатовичу. Книги О.К. Булатовича не забуті в світі. Їх, читають, перекладають, обговорюють . Учні листуються з музейними закладами, архівними установами Харкова, Києва, Москви, Санкт-Петербурга, збираючи і узагальнюючи всю інформацію.

Головний редактор журналу «Мурзилка» Т.П. Андросенко з автором перекладу книг Р.Зельтцера (США) , присвячених Булатовичу, Н.Немзер (С.-Петербург).

Перші читачі російської версії книги « Ім'я героя» в Україні – учні та вчителі Луциківської школи.

Щороку на початку грудня до села приїздять численні гості, аби вшанувати пам'ять про цю людину, вклонитися могилі. Прізвище Булатовича стало своєрідною візиткою села.

Доля приготувала йому багато випробовувань. Він з честю зустрічав їх. Діяв так, як підказував йому обов'язок перед батьківщиною, друзями, Богом у відповідності з старовинним офіцерським «честь имею», не чекаючи нагород і слави.

Отож, завітавши до Луциківки, на хвилинку зверніть до могили і вклоніться їй.

Там лежить людина, яка цього варта.

Твори О.К.Булатовича

- Булатович А.К. От Энтото до реки Баро. – СПб., 1897.
- Булатович А.К. Из Абиссинии через страну Кафу на озеро Рудольфа // Известия Русского географического общества. – Т.XXXXV. – СПб., 1899.
- Булатович А.К. С войсками Менелика II. – СПб., 1900.
- Иеросхимонах Антоний. Моя борьба с имяборцами на Святой Горе. – Пг., 1917.

Література про О.К.Булатовича

- Нехаєнко, А. Дороговказ до могили Булатовича [Текст] / А. Нехаєнко // Білопільщина. – 2010. – 16 січня. – С. 6.
- Кулиняк, Д. Мис Василько в Африці [Текст] / Д. Кулиняк // Жінка. – 2009. – № 6. – С. 7.
- Калініченко, Н. Відродження духовних святинь набуває конкретного змісту [Текст] / Н. Калініченко // Білопільщина. – 2009. – 24 січня. – С. 2.
- Пам'ятаємо ми – згадують і про нас [Текст] // Білопільщина. – 2008. – 25 жовтня. – С. 1.
- Гвоздик, А. Александр Булатович. Граф Монте-Кристо Лебединского уезда [Текст] / А. Гвоздик // Газета в двух словах. – 2007. – 12 декабря. – С. 9.
- Віртіль, О. З присвятою Олександру Булатовичу [Текст] / О. Вертіль // Сумщина. – 2005. – 12 жовтня. – С. 1.
- Горда, О. Вшановували відомого земляка [Текст] / О. Горда // Білопільщина. – 2005. – 12 жовтня. – С. 1.
- Бабинець Т. Від єпископа – чотки, від священика – Євангеліє, від односельців – склеп [Текст] / Т. Бабинець // Сумщина. – 2003 . – 10 грудня. – С. 4.
- Бабинець Т. Розрита могила [Текст] / Т. Бабинець // Сумщина. – 2003. – 22 листопада.
- Хвостенко Г. З Луциківки до Петербурга, Ефіопії, Афона... [Текст] / Г. Хвостенко // Сумщина. – 1999. – 27 листопада. – С. 4.
- Калініченко, Н. І знову стоїть каплиця Булатовича [Текст] / Н. Калініченко // Білопільщина. – 1999. – 19 жовтня. – С. 3.
- Харченко, В. Про Булатовича О.К. [Текст] / В. Харченко // Сумська старовина. – 1999. - №№ V-VI
- Хвостенко Г. З Марківки – до Африки. Луциківський сокіл [Текст] / Г. Хвостенко // Сумщина. – 1993. – 27 листопада.
- Сандул, В. Керуючись патріотичним почуттям [Текст] / В.Сандул // Радянська правда. – 1991. – 12 лютого.
- Русские писатели 1800-1917: Биограф. слов. Т.1. – М,, 1989.
- Даниленко, В. Дослідник Ефіопії з нашого краю [Текст] / В. Даниленко // Світло Жовтня. – 1989. – 12 вересня.

- Даниленко, В. Дослідник Ефіопії з Луциківки [Текст] / В. Даниленко // Радянська правда. – 1987. – 22 вересня.
- Булатович А.К.// Африка: Энциклопедический справочник. В.2 т. – М., 1986. – Т.1. – С. 372.
- Кацнельсон И.С., Терехова Г.И. По неизведанным землям Эфиопии (О А.К.Булатовиче). – М, 1975.
- Кобищанов, Ю.М. Украинцы в Африке // Африка: Встречи цивилизаций. – М., 1970.
- Хроленко, В. О.К.Булатович. Уродженець с.Луциківка, видатний дослідник Африки [Текст] / В.Г. Хроленко // Радянська правда. – 1971. – 13 лютого.

Використана література

- Згадуючи Олександра Булатовича [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2009. – 6 серпня. – С. 16.
- Бабинець, Т. Олександр Булатович: історія триває [Текст] / Т. Бабинець // Білопільщина. – 2009. – 31 липня. – С. 8.
- Калініченко, Н. Історія, що об'єднує… [Текст] / Н. Калініченко // Білопільщина. – 2009. – 29 липня. – С. 1.
- Вертіль, О. Географ-схимник з гусарською душею // Урядовий портал (єдиний веб-портал виконавчої влади України). – 2008. – 17 січня.
- Зубко, С. Із Божим благословенням – на добро людям [Текст] / С. Зубко // Білопільщина. – 2007. – 15 грудня. – С. 3.
- Голобуцький, П.В. Булатович Олександр Ксаверійович [Текст] / П. В. Голобуцький // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2004. – С. 574.
- Звагельський, В. Булатович Олександр Ксаверійович [Текст] / В. Б. Звагельський, Т. А. Зюзько // Сумщина в іменах. – Суми, 2003. – С. 68.
- Луциківка.: Олександр Булатович [Текст] // Радянська правда. – 1994. – 6 липня.
- Криндач Ф. // Русский кавалерист в Абиссинии.
- Еп.Иларион (Алфеев) // Священная тайна церкви
- Seltzer Richard. The name of hero// J.P.Tarcher,Inc. Los Angeles.-1981.

ОЛЕКСАНДР БУЛАТОВИЧ – ЛЮДИНА-ЛЕГЕНДА

(до 140-річчя від дня народження видатного дослідника, географа-мандрівника, богослова)

Підписано до друку 02.08.2010. Комп'ютерний набір 04.08.2010.
Замовлення № 15. Тираж 40